

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

ПОДОРОЖНИЙ

легенди

З М І С Т

	Сторона
Подорожній	3
Дідусь	13
Нерушима стіна	29
Шинкарівна	36
Мон Сальват	54

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

ПОДОРОЖНІЙ

ЛЕГЕНДИ

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО “ДОБРА КНИЖКА”
ТОРОНТО, Р.Б. 1953 — ВИПУСК 147.

COPYRIGHT BY ALEXANDER MOCH
TORONTO, 286 LISGAR ST.
1953.

PRINTED IN CANADA.

Д. К. 10. 10. 1953 — 147. — 3000.
Basilian Press — 286 Lisgar St., Toronto

ПОДОРОЖНІЙ

— Що ж!... Довершилось. Уже нічого не вдієш. А життя є життя.

Клеофас глибоко зітхнув, неначе йому не стало повітря.

Дрібний, бідний порох шляху лежав нерухомо. Єрусалимський гамір та денну спеку міста вже змінила прохолода близько вечора та спокій сільських просторів.

Так, так... Життя є життя... Клеофасова думка верталась до буденного, дрібного клопоту. — Підночуємо в Емаусі. Там приведемо до ладу все накуплене в Єрусалимі, та й до Тиберіади. А вже там удома, — додав по хвилині, — дуже й дуже потрібно ока господаря. Та й руки. Де ж би самій Дамаліс, жінці, дати всьому раду?

Стефанос підвів кучеряву голову. Слухав, але не чув сивого Клеофаса. Розбурхані думки, мов хвилі припливу моря, заглушували слова. — По короткій мовчанці відповів, — але на власні міркування: — Сном, просто сном здаються мені ці дні муки! Гарячковим сном, із якого, немов сліпучий ранок, збудило це нечуване чудо!...

Голос молодого грека тремтів. Рвучий віддих підносив угору груди, ніби вони намагалися розширитись поза природні межі, щоб умістити надприродне. Воно ж — те чудо воскресіння з мертвих — не вмещалося в людську уяву, що звикла приймати тільки буденне, звичайне.

— І знаю, — породовжував уголос юнак, — знаю, що говорив Учитель: воскресну! І при звичаєній вірити Його кожному слову. Та, коли ж жінки, одна за одною, збентежені, просто несамовиті несли вістку, що переходить усі межі людської уяви...

Захлиснувся радістю — і стих. Очі сяли, обличчя світилось.

Хвилину йшли поруч, мовчки. І погляди обидвох линули вперед, у золотаву долину, губилися за недалеким уже Емаусом — жмінкою порожевілих від соняшного заходу клубків-димів, у віночку зелені.

Клеофас спустив голову. Бачив у білій стежці, як на розгорненім папирусовім звою, образи минулого...

— Чимало минуло часу, — стелив перед собою власне минуле, Клеофас, — від коли дивився я в обличчя смерти. Дві з половиною декади. Так: саме від часу, як умерла мати. Бо ж, коли відійшов зі світу батько, я вже був на студіях, в Атенах. Повернувся вже після похорону. І порох від жалібного стосу вже давно розвіяли вітри цього чужого нам краю. Треба було закинути філософію, переймати торгівлю, караваник, майно. І так — на Гермеса й Тіхе! — вирвалось із елінського серця колишне заклинання, — тоді фінікійські купці мало не позбавили мене всього майна, рухомого й нерухомого. Не було коли про смерть думати. Занадто твердою рукою притиснуло мене безжалісне, як Мойра, життя. Нині ж... Так дивно було мені бачити обличчя Вчителя, закам'яніле. Саме Його дивно було бачити таким, як бувають усі мертві. Немов би не Він, а хтось новий, незнаний і незнайомий...

Юнак рухом голови відкинув чорне волосся й чорні згадки...

— Я бачив смерть нещодавно. Евмаха, однопіткя мого, забили на іграх у Тиберіяді, на

перегонах колісниць. Сталось це... — і кидав плястичними мазками слова, втілюючи спомини в дійсність.

— Гамором та вигуками повний цирк, вічно неситий крови й хвилювань. І сонце крізь червону заслону, бризькає кривавими плямами на обличчя, палаючи однією жадобою: бачити кров — це вічно п'яне джерело... Тільки Евмахове обличчя, — було спокійне і повне глибокого смутку, без гіркоти й навіть без болю. Ніби ось — усе, і ту гіркість та біль, залишив він тим, що наповнюють золотосяйний день безмістовими криками та порожнечою своїх слів і сердець. Евмах же немов говорив стиснутими мовчазними устами щось дуже важливе, але незрозуміле тим, що довкола. І був такий самотній між живими, з якими не можна мертвому порозумітись. От, тоді збагнув я поперше, що мерці — не є ніщо. Е, ні! — захвилювався Стефанос, переживаючи свою згадку. — Ні, навпаки: вони — щось вище, більше за нас, живих. Вони переросли наш світ, вони дозріли для іншого світу. А наш уже їм не вистарчає, затісний. Тоді ж поперше зрозумів я культ мертвих і божеських предків.

— Бо ж змаліла матерія людського тіла — додав Клеофас — підкреслює, що сильною й

міцною частиною її лиш ота невидна, неможлива для дотику “Психе” (душа), що ось відлетіла...

— Куди?... В Емпіреї? В Гадес? — налетіли на Стефаноса з дитинства засвоєні формули. — Ні, ці холодні, випружені постаті мертвих людей мусіли б перенестись такими ж як остають по смерті тут, — на місяць. І там мусіли б живитися білим, холодним місяшним сяйвом, як молоком зоряної простороні, розлитої в безоднях усесвіту, доки самі “ростимуть”, як місяць. Доки не підкріпляться на стільки, що зможуть піднятися до країн вічного життя, до країн, що про них так часто згадував Учитель. Країн життя, незмінного вже, сталого, як сонце, котре не знає ні наростань, ані змалень, як це бачимо на місяці...

Стефаносові думки виривались на волю нестримним скоком диких коней і гнали вперед, пориваючи за собою нових і нових товаришів. Але нагло урвав: здавалося, що відчув дуже близько чинось приявність. Обернувся на півслові так рвучко, що й Клеофас спинив ходу.

Справді білим шляхом від Єрусалиму швидко наближався піший подорожній. Край перекиненого плаща, спадав на його обличчя так низько, що закривав риси. Тільки невелика,

темна борода, розділена на два гарні закрути, вказувала що то — ще молода людина. На це вказував і хід: швидкий, дружній і легкий, немов цей високий, стрункий подорожній плив у повітря, понад самим шляхом, у нематеріальнім потоці текучого золота, що темніло, немов струни, торкнені невидною рукою. За мить ока він уже порівнявся з Клеофасом і Стефаносом, привітався висловом складним і цвітистим в арамейській мові, як робили тут люди добре виховані й освічені. Дарма, що в добі смутку, на знак жалоби, формули привітань скорочували чи опускали зовсім. За хвилину, як наказувала слухність, лагідно спитав, що кинуло сум на обличчя зустрічних?

— Чи ж чужинець не йде з Єрусалиму? То він один, що не відає про події останніх днів? Та ж і не-юдеїв, усіх, бо також і їх — греків — пригнітили вони.

Але подорожній, дійсно, тим не журився. Хіба ж гелени не відають, що Христос-Месія мусів перейти все те, що сталось? Ті, що були Його учнями, прецінь знали від Нього самого, що Він пізнає смерть, а тоді воскресне і, ставши переможцем над життям і смертю, вступить у вічну славу?...

Клеофас зачудувався. Сам бо студював муд-

рість іудейську, знав, як важко і старому віком дійти до її глибини, а отже: такий молодий, а так знає всі ці книги галилейські. А як легко й просто висвітлює таємниці, що в них заплутувались і розгублювались різні реббі-навчителі.

Клеофас цілою істотою вбирав у себе слова зустрічного. Та нав'язні Стефаносовими міркуваннями думки, мимоволі кучерявились, як прозорий дим, і застидали занавісою імлі увагу. Не було сили вимотатись із них. То ж слова ці вливались у душу неокреслені, як прориваються крізь імлу струни весняного дощу. Душа ж, як іще не розкована від зимової дрімоти, приймає їх у своє — ще не прогріте — лоно, як пробуджену зелень осінніх посівів нового життя. Але ж пара могутніх крил — Надія й Радість — виростили зі серця. І підносили Клеофаса, як крилате сонце єгипетських храмів понад глибинами відвічних таємниць.

Кресало іскри й Стефаносове серце. Кидало їх снопами, розсипало вогненними зливами, аж за ними лише в контурах проступила постать подорожнього. Здавалось: очі не бачуть, лише душа відчуває Його приявність. І думка мережала картину вогняною ниткою: — „Ось аж тепер зрозумілий стає символ шостикрилих

Серафимів гебрайського неба. Під вогнем повітряних крил зникає важке смертне тіло земської матері...”

Могутній порив немов спалював Стефанову істоту. Здавалося: ноги вже більше не торкаються білої куряви шляху, але ступають у безкраїх просторах садом золотосяйних зір, у якому й повітря повне радісної, неокресленої надії...

Не зчулись, що вже й Емаус вітав усіх трьох тихим шелестом передвечірнього подуву. Гасли золотисто-рожеві відблиски на селянських хатах, стерті блакитною рукою ночі.

Клеофас підніс очі на подорожнього. Чомусь стало дуже жаль, що ось-ось п'ятьма заступить його принадну постать, а мовчанка вип'є його премудрі слова, що падають на розхвильовану душу животворною росой. І мимоволі вирвалось із Клеофасових уст: — Залишись із нами... Вже вечоріє!

Промовив і урвав збентежений: не слушно це! Як насмілився, хоча б і проханням, накидати свою волю незнайомому зустрічному?! А тимчасом серце тремтіло дрібною хвилькою: — “А що, як таки залишиться?”

І він залишився.

Не хотілось заходити до душного людського

житла, поринати в буденне дійсне життя. Тому, зайшовши до заїзду для подорожніх — ксенодохіюму, — де мали переспатись, попрохали вечерю на обплетеній ревою терасі. Звідтіля було видно в сад, де ще тьмяним сріблом мигтіли корони вузликуватих слив. При самій терасі великий фіговик рухав широким лапастим листям, немов хотів притримати втікаюче світло. Але над його верховіттям уже розцвітали миготливі зорі.

Обмиті від їдкового пороху, струджені ноги мандрівників із приємністю простяглись на простих ложах сільського заїзду. Гості пили відпочинок і мовчання села за яким затужили в галасі великого міста. Тимчасом господар поставив на стіл свіжу воду, вино, кошик із п'ятьма білими пшеничними хлібцями. На столі вже стояла сільничка й тарілка зі солоними дрібними оливками, тими першими “весняними”, що їх родять так гойно палестинські оливні дерева. Запах смаженої риби сповіщав здалека: — Вечеря готова!

Залишалось принести світильник, бо ж на терасі стало вже цілком темно. Тільки ще крізь виноградне листя просякала металевозеленою блакиттю смуга незатемненого обрію, обводячи світляним контуром постать подо-

рожного. Гість, що тепер був без плаща, підніс угору руку і простяг її над кошиком із хлібами, коли за його спиною об'явився каганчик, що його ніс господар із вечерею. Широкий рукав зробив рух, ніби крило. Чужинець благословив хлібець, розломив його надвое й подав учням Ісусовим.

Клеофас швидко підвівся, тримаючи в руках пів-хлібця. Стефаносові сльози затремтіли в очах. Оба відчували цілком ясно й безсумнівно: — Хто ж, крім Учителя, міг зробити цей, такий знаний їм рух!

Але перед очима учнів був тільки високо піднесений світильник господаря заїзду. Місце подорожного було порожнє.

Учні мовчки поглянули один на одного. Тепер не потребували слів і висвітлень, бо ж кожний зрозумів погляд другого: — “В мент, коли втратили Вчителя, знайшли Його й пізнали в символі.”

Їх серця налилися радістю. Не була вона вже така імлиста й розпливчата, як у дорозі сюди, чи як узагалі в мандрівках із Ним. Бо ж чи вони зрозуміли тоді, ким Він був, як ішов порошливим шляхом, поруч із ними і промовляв до них, як до рівних?...

“ДІДУСЬ”

Преподобному Патерові А. Г-ві, О. S. B., що перший відчув та зрозумів злидні еміграції і своєю ініціативою започаткував допомогу вигнанцям.

Коли Петрик добіг до монастиря, що острівцем спокою випинався на горбку понад метушнею галасливого міста, — залізну монастирську браму вже замкнули наніч.

— Та й що ж тепер? — розпучливо оглянувся довкола засапаний хлопчик.

Дощовий підзимковий вечір намоклою загорткою сповив місто, а змерзлий лихий вітер бив, мов різками, в обличчя, груди, спину. Заповзав під комір блаженного Петрусєвого плащика. Ліз аж під сорочку, а вона, промочена потом, болючими смугами прилипала до розігрітого ще тіла, що на ньому простуджений вітер шукав тепла.

Вулицею, попід глухим і до всього байдуч-

жим монастирським муром, і за-дня ворушилось мало прохожих. Тепер же тільки каламутне проміння ліхтарні повзало промитими, блискучими плитами хідника і зараз же відскакувало в тінь, ніби переконавшись, що — марні зусилля перемогти пільму й осушити заплакані тротуари. Коли ж зневірений промінчик потопає у тіні, — з-за муру висувалися страшні, чорні пазурі й сягали аж самого ліхтаря, або намагалися зловити й Петрика. І хоч Петрусь добре знав, що ті влізливі лапи — в дійсності тільки тіні дерев за стіною монастирського саду, але ж, коли вони тремтіли біля самих його ніг, — він щільніше втулявся в сухий куток склепіння брами й заплющував очі.

Ах... ах!... Який же нещасливий день!...

Сьогодні Петрусь рішуче скрізь спізнявся. Спізнився до лікарні, куди відвезли брата. У винарні, де Дмитро робив шампана, розірвалася бомба з вуглекислиною й шпурнула його поміж бочки. Бідний, бідний Дмитрусь! Кажуть: поспішав перед святами!... Який він мабуть потовчений, коли ж його прибила “бомба”, та який мусить він бути страшенно чорний, якщо облив його той “вугляний” квас!... Петрик довідався про нещастя аж по

школі. Біг, як завжди, до винарні, щоб разом із братом їхати “додому” — в недалеке передміське село, де брати вже другий рік мали дешеве житло. Але ж Дмитро вже з-полудня був у лікарні. Покінь заплаканий і переляканий Петрусь знайшов шлях до шпиталю, почув від придверника, байдужого до людської розпуки, суху відповідь, що “стороннім” уже вхід заборонений. Про те ж, як Дмитрусеви, — придверник нічого не знав. Здавалось, що він навіть не знає, чи справді Дмитро є в лікарні! І зовсім байдуже було йому, коли довідався, що — крім “побитого бомбою” Дмитруся — у Петрика нема нікого рідного на цілому світі. Тільки біла сестра-жалібниця, проходячи сходами, затрималась на хвилюку й сказала, що Дмитрусь таки справді тут і що він мабуть “за тиждень буде вже бігати”.

Ні там, під ворітьми лікарні, ні тут, під брамою монастиря, Петрусь не міг збагнути, чого й куди “побіжить” статечний Дмитро “за тиждень”. Тобто саме першого дня Різдвяних Свят. Та ж він ніколи й ніде не спізнявся, дарма, що ніколи не бігає, а ходить помалу... Ага! Сестра ще додала, що Дмитро “має всі кості цілі”. Та невже ж таки на ньому залишилися самі кості?...

Петрусь бачив у своїй уяві страшну чорну потвору-кістяка замість гарного, любого брата. Судороги душили йому горлянку й по дорозі на двірець хлопчик мав перед очима тремтливі сльїва, що, проходячи крізь його сльози, розпливалися в імлісті плями. В тих плямах потапали площі, вулиці, дома, всі такі однакові, всі байдужі, всі дихали втомую й мокрим холодом.

— “Куди ж побіжить Дмитрусь за тиждень?” — майже вголос запитав себе ще раз Петрусь, спинився на ріжку вулиці і побачив, що перед ним — незнайома площа. Новий страх охопив його: він зблудив! Тоді метнувся назад, але все кружляв по незнаних вулицях. Коли ж нарешті насмівився запитати якогось хлопця, — той, кілька разів перепитавши, тільки махнув рукою: — Ой, ой!... Мусиш, молодий пане, трамваєм... так і так...

Але Петрусь мав тільки місячну залізничну карту, — грошей же ніяких. Коли ж прибіг на двірець, останній “його” потяг, що спиняється “на їхній” зупинці, тільки відїхав.

Зломаний і сполоханий, як загнане звірятко, хлопчина блукав різними вулицями. Знайомих не міг пригадати; братова винарня — замкнена; школа — також; з двірця вночі виженуть

— про це колись говорив Дмитрусь. І знечев'я згадалось...

Майже кожного дня по школі мав Петрик одну-дві вільні години, покіль брат кінчив свою працю. Ходив тоді по місті: годував у парку пташок, оглядав блискучі виставові вікна крамниць, особливо ж — з частками та приладдям для мотоциклів і автомобілів. А якось, коли трапилось несподівано свято й у школі не було навчання, — він заблукав аж на шпильастий горбок над річкою, де в тихих вулицях пишалася в зеленому, кучерявому саду велетенська монастирська церква. Було тут зовсім інакше, як у місті. А ченці, підперезані шкуратяними поясами, були — ну, майже такі, як у Печерській Лаврі, де — щоправда — один тільки раз у житті, ще зовсім малим, їв Петрусь дуже смачні проскурки. По стінах церкви, і зокола, і зсередини, були також ніби знайомі образи, знайомі не тільки ж із Старого та Нового Завіту Божого, але знову ж таки — аж із Києва. Принаймні він відразу впізнав свого Святого Патрона — Петра з велетенським ключем. Пізнав і царя Давида, і блудного сина, отого, що не слухав свого тата і “їв із корита, вкупі зо свиньми.”

Та найбільш утішила Петруся велика статуя

Святого Венедикта, що тихо стояв під широкою зеленою пальмою. Був це “вилитий” Петрусів дідусь, отець Іван, що його Петрусь любив не менш, а... може навіть більш, як покійного батька. І коли Петрик сидів у чудово вирізованих лавках серед порожнього присмерку велетенського храму та довго вдивлявся в любе йому обличчя, — то Святий явно всміхався до нього й навіть неначе щось шептав.

От, і в цю мить любий дідусь поворушив головою, аж борода йому затремтіла, ніби срібне крило. Ось-ось він виступить із-під пальми й погладить його низенько в пристрижену голівку, як колись, там...

Малий Петрик у часі дозвілля, коли йому бувало сумно, коли інші школярики розповідали про маму, про затишок дому, про гарні подарунки, що приніс їм Святий Миколай, — біг до церкви на шпилі. І саме на свято Миколая трапилось, що Петрусь дужче, як усе, відчув гіркість самоти й вигнання. Був того дня вільний і вранці “пішов у гостину до дідуся.” Просидів у церкві аж до півдня, мовчки розповідаючи дідусеві про свої й Дмитрові кривди. Заспокоєний щирою розмовою, трохи здрімав і несподівано почув, як чиясь тепла рука лягла

йому на рамено. Всміхнувся ще спросоння до того, хто його збудив, і побачив перед собою старого ченця. Не був він подібний до дідуся Венедикта, не мав ані бороди, ні вусів, але ж дивився на нього також дуже ласкаво.

— Часто бачу тебе в церкві, — м'яко промовив чернець. — Про що ти молишся, хлопчику, до Святого Патріярха?

Петрусь трохи засоромився й спустив голову. Але помалу почав відповідати на запити й повільно розповів свій нескладний життєпис. Розмова скінчилася аж у гарно вимальованому рефектарі, де того дня Петрик обідав укупі з ченцями. А обід був такий, як колись “вдома”: з сардинками й помаранчами. Та не тільки сам обід, — ще сподобалось йому, що “братія” починала їсти тільки на знак ігумена-пріора: він стукав по столі маленьким молоточком. І те його втішало, що й у їдальні він знову здибав постать “свого” дідуся, що ласкаво дивився, з яким смаком ковтав Петрусь товсту сардинку. По обіді Петрика повели в садок — великий, із прометеними від снігу доріжками й велетенським хрестом посеред копичастого, округлого квітника, обсадженого темно-зеленими букшпанамі. Всі ченці були до нього вельми ласкаві, а один

патер навіть розумів по-українськи й звав його, мов дорослого — “Петро.” Аж увечері виходив із монастиря малий Петрусь із великою коробкою повною помаранч, горіхів та фіг, що звичайно приносить дітям Св. Миколай.

— Але, колись іншим разом іще матимеш і від дідуся, — усміхнувся чернець, що привів його в монастир і тепер сам випроваджував аж до брами.

Отож сьогодні, коли самотній Петрусь опинився справді “на бруку”, не маючи де перебути мокру ніч, — впало йому на думку впроситися на нічліг до ласкавих ченців. Якщо ж бо вони мають таку гарну їдальню й так багато всяких покоїв, то напевне у них є і якась там канапа, як була в покою дідуся Івана, де раз-у-раз ночували гості, що їх застукав дощ чи вихровиця!

Але ж Петрусь спізнився і тут. Брама була замкнена: на стук ніхто не відзивався, дзвінка ж, видимо, тут не вживали. Та не було вже куди йти звідсіля. — Петрусь присів у куточку склепіння, що в долині мало заглиблення.

— “Чисто, як Пірам у будці!” — згадав про песика на своєму подвір’ї, на селі, — і зітхнув тяжко: — “Добре йому: він удома!...”

А вітер рвав усе дужче. Туман перейшов у

мряку, а незабаром мряка перетворилась у снігову кашу. Петрик силоміць підвів очі, над якими вже злипалися повіки, на темну храмову масу за стіною: — Дідусю Святий! Ти ж не допустиш, щоб сталося мені щось лихе біля самого твого дому! Як не маєш канюшки, то дозволь хоч тут... — і зачув, що хтось підходить позад його до брами.

Прудко крутнувся і побачив у світлі ліхтарні ченця в широкому плащі й з валізкою в руці. Вітер ніс його просто під браму, але намагався вирвати з руки крисатий бриль, що його чернець притримував на голові.

Петрик радісно пізнав венедиктинця й метнувся до нього: — Отче! Отче!...

Зморений подорожжю чернець, та ще більш утомлений тим, що довелось порушити стисло впорядковане життя, мало не випустив із рук валізки й бриля. Слухав ізпочатку непов'язане, пересипане чужими словами Петрикове оповідання й почав дзвонити, смикаючи за ретязь із чорним хрестом, що його не помітив у верхній частині брами Петрик. Дзвінок звучав безнадійним голосом покинутої сироти, що на неї не зважає завмерлий світ. Справді, неначе крім ліхтарні та вітру, не було ніде довкола нічого живого, здібного до руху.

Вже Петрик устиг докладно розповісти хід свого нещасливого дня, коли, нарешті, кам'яними плитами монастирського двору зашкрябали важкі чоботи. Крізь хвірточку на блимаючому тлі ліхтарні висунулася заспана голова.

— Це я — Пляцидус. Впусти, брате Фльоріяне!

Брат-дверник привітався побожною формулою і, орудуючи важким готицьким ключем у масивному замку брами, говорив чисто й швидко, як говорить людина, що ще не прокинулася остаточно: — Вибачайте, достойний отче! Спокуса... Задрімав я. Цілий день витирав підлогу в храмі. Дощ і болото. Болота і дощ. Ну й погода ж! Заступаю від ранку ще й брата Мансвета — захристіянина: розломило його ревматизмом.

Коли брат Фльоріян замкнув браму, аж тоді побачив він на монастирському подвір'ї Петрика, що влип у мокрий плащ патера Пляцидуса. З німим запитом глянув здивовано Фльоріян на патера. Але ж і в патерових очах прочитав заклопотану непевність. Обидва не пригадували собі такого випадку, щоб хтось чужий уночі переступив монастирську браму.

Брат Фльоріян розклав руки: — Та й куди ж із ним тепера? Спокуса...

Обидва добре пам'ятали монастирські приписи: там написано цілком певно і ясно, що ніхто чужий не сміє перебувати за монастирськими брамами без дозволу отця абата.

— Підносити з ложа найдостойнішого? — ніби сам себе запитав патер.

— Може впустити в павільйон, де даємо обід убогим? — шукав розв'язки брат.

— Та що ти, брате?! — патер Пляцидус покрутив головою: — Там же замерзне до ранку. Він і так певне вже простуджений!...

І патер уже був скинув із себе плаща та вишукував сухішу частину, щоб прикрити нею тремтячого хлопчика. Але враз затримався. Перед очима знову цілком ясно став монастирський припис: чернець не сміє розпоряджати жодною річчю з монастирського майна.

— Хіба збудимо патера пріора? — розгублено спитався отець Пляцидус.

— Боженьку ж мій! — щиро замахав руками брат. — Патер пріор цілісінський день мучився із зубами. Навіть у хорі співати не міг. Де там!... І так, чи до свята одужає.

Шалений подув вітру шурхнув по дворі лататим листям каштанів і крилами розкинув чернечі плащі. Згасив Фльоріянів каганчик, кинув в обличчя жмені водяного порошу, перемі-

шаного з голочками снігу і був би звалив Петрика, коли б його зледеніла ручка не вчепилася була за патера Пляцидуса.

— І чого ж ми тут стоїмо на вітрі? Ходімо хоч під порталъ.

Беззуба зима зашамкала сухим листям під ногами ченців. Широкий двір згубився в темряві й видався безмежним простором. У тій пітьмі тільки раз-по-раз виблискував золочений вінок над головою Розп'ятого на високому хресті, ніби живчиком било Святе Серце. Минаючи той хрест, патер, не затримуючись, підніс свій широкий капелюх, ніби вклонився приятелеві, і вступив під накриття порталю.

Значев'я обидва ченці скам'яніли: важкі церковні ковані двері безгучно самі відчинились. Великі ключі з металевим зойком випали з рук брата Фльоріяна на кам'яні плити, коліна йому підломились, а очі вирячилися.

“Як?... Хто міг відчинити двері храму, які він звечора уважно замкнув, оглянувши попереду всі темнаві закапелки? Не злодія шукав, тільки втомленого життєвими турботами мандрівника долиною земною. А протє!...”

— Отче! — вхопив Фльоріян за руку патера.
— Отче! Чи ви бачите? Таки ж двері відчи...

Та патер Пляцидус не чув розпучливого ви-

гуку. Він сам теж упав навколішки на порозі храму й без тямки придивлявся, як на головному вівтарі швидко, одна по одній розсвічувались свічки, як неймовірно ясно розгоряється світло “вічної лямпади”, радістю й ясністю заповнюючи прегарний Божий храм, навіть і при повному звичайному освітленні завжди притемнений. А в захристії спокійно й рівно дзвонить дзвінок, як на початок Служби Божої. Скликає голосно й певно.

—Боже! Що ж це? — беззвучно повторюють патерові уста, а дрібне тремтіння повзе по раменах і молитовно підносить руки обидвом ченцям.

І вони бачать, що до храму просто вбігають, а не поважно, як звичайно, входять брати. Дехто навіть уже в самому храмі запинає свій пояс, інші поправляють волосся. Не дбають про вславлений венедиктинський порядок. Товпляться в один стривожений кут. А всі погляди мов струни напнуті, промінням сходяться на вівтарі.

Звідтіль просто з відчинених дверей по малу посувається, мов пливе, поважний чернець. Каптур насунений аж на очі, тільки біліє срібна борода. В руці абатський жезл, оздоблений хрестом.

Але ж це — не їхній голений, як і всі отці, абат. Що ж він? — шукає братія очима свого пріора.

Та ж їхній отець — так, як і всі вони, цілком розгублений. Бо ж не знає: хто це і з якої причини. Той хтось — і незнаний, і такий зневажливий, маєстатичний, і повний ласкавости, і вражаючий надземною повагою?

Але у ченців, наскрізь пронятих суворим, непорушним монастирським порядком, все більш наростає неспокій: чому ж цей “чужий абат” порушує незломні досі приписи Закону Святого Венедикта? І “справжній”, “свій” абат, спираючись на жезл — ознаку абатських обов’язків і прав, уже робить крок наперед. Ось він нарівняв на собі свій нагрудний хрест і зараз питає чужого: — “Яким правом, отче?”

А той, “не свій”, тимчасом уже підплив до порталю. Став на порозі й простяг до Петрика, що його враз пізнали всі ченці, — білу, мов оплаток, руку. Пригортає до себе дитину. Накриває своєю мантиєю, як мати хусткою. І, обернувшись знову до храму, відсуває кобку зі свого обличчя:

— *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam, in medio templi tui.*

— “Приймаємо, Боже, милосердя Твоє серед святині Твоєї!” — лунає настороженою тишею неземний голос.

І, мов звалені хуртовиною, падають усі ченці ниць. Тільки сам Петрик стоїть на ногах, обіймає білобородого, гладить та цілує раз-у-раз абатову білу руку й дзвінким, повним щастя голосочком лунко дріботить серед осяяного храму:

— Дідусеньку дорогий!... Дідусеньку!... Ну, що ж: не казав я, що ти мене не покинеш мерзнути?! Ще й покладеш спати на канапці, правда?! Ти не гнівайся, що я говорю в церкві. Але ж я — такий щасливий! Бо ж люблю тебе дуже-дуже!...

Бурхливими хвилями, варгановою хуртовиною замість непорушного венедиктинського “Паксу” (миру), налетіли на чернечі душі дивні, сяйні почування. Екстаза молитовності й безмірної вдячності захоплює їх усіх. Бо їхній монастир поблагословив своєю появою сам їх Святий Патріях!

Та разом ворухиться в їх серцях і щось підсвідоме й немов сором заливає очі: як же це могло статись, що з першого погляду не пізнали діти свого отця?... Як могло статись і те, що так часто дивувало їх у святім пись-

мі: “коли учні Христові йшли з Ним до Емаус і не знали, з ким говорять?!...”

А Патріярх, обіймаючи чужу дитину, кидає братії промінні слова:

— Діти мої любі!... Добре те, що пильнуєте ви, дбаєте й справно виконуєте найменші подробиці нашого уставу! Так і мусить бути. Тільки ж пам’ятайте, що всі приписи перевищує цей: „Найбільш уваги виявляйте, коли приймаєте вбогих та чужинців. Господа бо Ісуса приймаєте в них.”

— Діти мої, — мов із неба звучить далі святий голос. — Подумайте добре:

— Хто вбогіший на світі за дитину-вигнанця?...

“НЕРУШИМА СТИНА”

Нерухомо завмерла, під струнками тополями, вузьенька смужка диму вгасаючого багаття. Ані не похитнеться в тиші прозорої ночі, осяяної ніби не вищербленим місяцем, але зеленим світлом, що б'є з глибин могутньої, величної ріки.

Буйним руном обгорнули хащі підніжжя пагорка, що висунувся й повис над Бористеном.¹⁾ А далі --- на низькому березі ріки спить у світляній імлі місто, під зеленими горбами.

Дивиться на нього самітний мандрівник біля багаття — Андрій, з Бетсаїди. Уявляє собі душу цього міста, щоб завтра, як промовить до люду, знайти слова, якими одягне ту науку — “Вість Благу”, — що несе її далекому світові.

І гарне Андрієві місто, що угніздилося там

1) Стара назва Дніпра.

долі, обгорнене зеленими горбами. Дарма, що нема в ньому монументальної величі Риму, ані багатства Тиру чи пишності Александрії.

Воно - - як обличчя молодої, гарної жінки, що не пишається своєю вродою, а лише тішиться нею. І всміхається, без виклику й без бажання сподобатися. Бо цей усміх — випромінює з неї як сяйво зі світла. Він не може не сяяти, бо така природа його.

Однак є в цьому місті і ще щось: злилися в ньому гармонійно два дисонанси — два протилежних собі світи. Геленський зі своєю божеською гармонією форми й думок. І скитський із бойовістю, відвагою, безжальністю й буйністю.

І дикий кочовик, зачарований гармонійними формами, кинув набіги.

Не п'є на учтах вина з черепа вбитого ворога. Бо побачив більш принади у погарах із кованого золота й срібла. Лишилась у скитові нестримна буйність, мінливість та нестійкість — непостійного, вільного вітру степів. Бо то — природа скитська.

Але не хоче вже він жити у критому повстю возі, без краси, без радості життя — що побачив їх у геленів²⁾.

2) греків.

Нова течія захопила й понесла скита — як несе Бористен жменю сухого листу з понадбережньої верби.

Андрій устає, спираючись на свою довгу, високу, подорожню палицю. І довгим поглядом обгортає вкриті лісом горби, — мов керманич, що в погляд недрімного ока свого замикає біг корабля.

А в душі Апостола встають образи — такого ще недавнього минулого! — яке, однак, уже стало далеким...

Бачить Андрій духовим зором натовп Єрусалимський захоплений вихором жагучої ненависти... палають помстою очі... стиснені загрозливо руки, піднесли угору з прокльонами...

Реве несамовито натовп: — Распи! Распи його!

І кипить розбурханим морем.

А над цим пеклом біснування — тихе обличчя Того, Хто є Світлом світу, Життям і Шляхом...

Так: перемагає не хаос. Не буря ненависти дає перемогу. Дух Переможний — є спокій і гармонія. Вони опанують завжди безлад і хаос.

На хвилину вся Андрієва істота поринає в

єдиній по своїй силі згадці — неймовірній для людського розуму. Серце завмирає. Не знаходить у собі тонів, які б могли відгукнутись на те надлюдське, чого людська думка не може вмістити.

Раптом, ламає об коліно свою подорожню палицю... Причепленим до шкуратяного поясу ножем зарівнює обломлені кінці. Врізує коротшу поперечину в рівнобіжний пень. І утворює хрест.

Немов смолоскип, високо підносить його над містом, горбами й Бористеном, що мерехтить глибоко долі.

— Силою Хреста, знаку Вічності, — в безмежність бо продовжуються його рамена, — благословляю вас, зелені гори, і тебе, річку широка, і тебе, народе, що в дикій буйності своїй не міг не відчутти творчої сили гармонії й спокою.... Благословляю вас! — промовив повним голосом Апостол.

І застромив хрест над сонним містом і недрімним Бористеном, осяяним недосконалим кругом ущербленого місяця, подібного до маски варварського бога, вирізьбленого рукою мистця-варвара.

**
*

Коли ранком, на майдані, натовп обступив

Апостола — знали бо люди з-над Бористену, що мандрівник із надхненими очима, завжди більші скарби несе як найбагатша каравана, — полились вогненным потоком слова Андрієві...

Питався, потім, також, про звичаї люду Бористенського, про богів їхніх і віру...

Гордовито і з пихою відповідали йому: вважав бо люд цей свій рід за найзацніший у світі: Від Зевса бо самого і доньки Бористенової іде він!

— А намети з чорної повсті? Бойові ігри на прикрашених ворожими скальпами кониках — злих як хижі звірі? Раби, закопані живими, при похоронах взацних вождів?

— Це все було так давно!

— Тоді ще поклонялися Місяцеві й Мечу!

— І звався нарід, що тут жив — може наш, а може й інший який — скити. А ми — аллани...

Андрій розглядав білі обличчя, ясні, сірі очі, світле волосся...

А в мандрівках своїх — від Дунаю вже! — стільки чув про жовтоскірих скитів, із масним, гладким, темним волоссям і вузькими, чорними очами...

— Скитів більше нема — говорить Андрієві

сивий, поважний муж. Жрець? Чи може Співак посвятних слівів цього народу...

— Як нема страшних Амазонок, -- жінок, що не хотіли розніжуватись коло родинного вогнища. Бо ж понад щастя кохання ставили славу перемоги...

— Не леться більше кров людських офір на вівтар стогрудої богині, увінчаної місяцем, яка — як і Мати-Природа — творить на те, щоб знищувати.

— Ми радо слухаємо про богів мирних, що не вимагають крові! — відгукується натовп. І п'ють жадібно Воду Живу, що подає їм Апостол. Коли ж почули про відвічну Божу Мудрість, Стіну Нерушиму — бурєю зірвалося захоплення слухачів. Не гаючись, ураз вирішили заложити на найвищому горбі перше каміння цієї "Стіни Нерушимої".

— Твердиню Мудрости поставимо!

— Місто нездобутне!

І з загарливістю взялися до праці.

Тільки ж надійшли свята Великих Діонісій... За ними Олімпійські вправи... Та й торгівля не може стояти занедбанною...

І у греків помалу вгас перший запал.

Алланам же тяжко втриматись коло чогось,

що триває довго й здобувається впертістю й трудом.

І лишилась стіна недокінченою.

Знайшлася бо й ще перешкода: греки Святиню-Храм хотіли ставити, аллани ж — твердиню.

Андрій же, посіявши добре зерно Благої Вісті, далі пішов у далекі світи — як намітив собі це, ще прощаючись із братом, Петром, коло Генезаретського озера, співучого як арфа, арфу нагадуючи й зарисом своїм.

Без палиці ішов.

Хіба ж не сказано:

— Слово Живе — за опертя мені і за світло ногам моїм?

Навіщо ж спиратися на дерево сухе? На очеретину, що від вітру хитається?

На Колхїду тримав путь Апостол. Не здобувати Золоте Руно Язонове — сам поніс, не мертве руно, а Агнця Живого, що знімає гріхи світу, а з ними — страх Життя і тягар Смерти.

“ШИНКАРІВНА”

Притомилась княгиня Ольга пливучи до Царгороду на своїй оздобній триремі. Вітер недорічний зірвався. Та ще, хоч би вітер, як вітер. А то: гойдає на одному місці, з боку на бік перехилюючи могутнє тіло триреми. А щоб по справжньому набрали його повними грудьми жовтогарячі, шовкові плахти — не дається. Млісно княгині. Дарма, що й до озброєних походів, за перші роки свого вдовства звикла.

Гей! Чого не спробує на своєму сумному віку звичайна вдова! А що вже княгині-вдовиці — хоч шолом на вдовин завой клади та мечем-кінчаком¹⁾ оперізуйся!...

Цілу ніч “мертвим шерехом” гойдало море.

1) Меч кінчак — гострий з обох боків.

Жіноцтво з княгиніного почоту ледь-ледь на ногах тримається. З обличчя — аж зелені. Немов не по Хрест Святий до Царгороду ідуть, а тризну справляти.

Ранком, у повітрі сонному берег намітився. Свіжа, таврійська весна не розцвіла ще південною вродою. З гір, на верхів'ях іще посріблених снігом, прохолодою віє. З води — в'ялими водорослинами, сіллю та легким присмаком йоду тягне. Тільки квітучі, мигдалеві дерева з імлі вранішньої вимотуються, хором аркадійських дівчат, що за руки вхопившись, заточились у колі весняного танку.

Витоптана кіньми й людьми дорога все вище в гори в'ється. То стежкою шовковою виблисне, то пропаде в синій гущавині гаїв. І знову з них вирветься, щоб блискучим движком підкреслити стару, кам'яну хатину, здалека більш до руїни подібну. З Троянових часів стоїть цей заїзд із перемінними кіньми.²⁾ Потребують бо догляду Риму і мармурові ломи, і колонії засланців, що працюють на них. Не можна і грецьке населення лишити без дозору, не нагадуючи йому, що Рим поклав на

2) Перед світовою війною показували ще руїни цього заїзду, що ніби належав батькові св. Олени Рівноапостольної.

Тавриду могутню свою правицю. То ж на таврійських шляхах — частими гостями й важкі, криті карруки й запряжені чотирьма й вісьма парами коней, лектики. А що вже тих комонних їздців! І не настарчиться на всіх перемінних коней старий той заїзд!...

Чому ж би княгині Ользі — щоб відпочинути від утоми морської мандрівки, не зробити частину подорожі кіньми? І неначе голос без слів, одному серцю лише чутний — кличе княгиню... Так солодко дримає заїзд сповитий ранішнім сном, заплющивши повіками-віконницями не затягнені навоскованим полотном вікна... Так сонно довкола. Лише пси ліниво явкотять-озиваються...

Викинено на беріг із корабля сходні. Гурток жіноцтва оточує княгиню. Виступають на беріг. Раби метушаться з килимами, подушками, посудом. Тілесна сторожа брязкає зброєю. Сурма — ясным мечем розсікає тихе повітря...

Та ж старій таберні байдужий цей вигук.

Княгинін почот уже перед міцною брамою заїзду. Сурма гукає подруге: нетерпляче й розказує.

З двору, з-поза таберни, де містяться стайні та хліви, вихопився волохатий, вівчарський пес із налитими кров'ю очима. Сперся на бра-

му. За вівчаркою виткнулася ветха стареча постать бабуні та молоденьке дівчатко може шіснадцятилітнє, ще рожеве від сну щойно перерваного, з дерев'яним відерцем у руках.

— Хайрете! — привіталась грецьким привітанням, углядивши провід зацного панства. Поставила дерев'яне відерце, припнула на ланцюх вівчарку.

— Та ж цитьте бо! — гукнула, обернувшись до суголосного, песького хору, що аж надсідався. Гавкання перейшло у стримано приглушене гарчання.

Дівчина відчинила браму, впускаючи подорожніх.

— Де господар? — кинув, не відповідаючи на привітання, дружинник із княгиніного почоту.

— Тато в Пантикапеї — без хвилювання відповіла дівчина. — Ще не вернувся. Але все буде миттю: свіжі коні на-поготові. Снідання зараз подам...

І, раптом, усміхнулась мов добра знайома щирим, ясним усміхом:

— З дитинства таткові помагаю, то ж усі порядки несогірш за нього знаю!

В усміху не було ні виклику, ні кокетування, лише сердечна, природна ласкавість доброї, пильної господині.

Дівча пропускало гостей перед собою. А бабуся застеляла вишиваним обрусом небарвлений, чисто вишкрябаний стіл під горіхами.

Відчиненими дверми таберни було видко, як смуглява невільниця в смугастій туніці роздмухує вогонь. А він, немов радіючи, що його збудили до чину, палахкотить і тріщить.

Кульгавий старий невільник приладжував рожен із баранячим м'ясом. За хвилину смачний запах печені розлився аж на двір.

Шинкарівна становила на стіл кисле молоко, овочевий сир, хліб і мед.

Княгиня дивилась на дівчину, що клопоталась біля стола, — ясна та лагідна, мов погожа днина.

— Скільки ж тобі років, господинько, коли ти встигла навчитись ще й обов'язкам дозорця поштових коней?

Дівчина на хвильку затрималась. Саме принесла чималий жбан вина та випалені глиняні келихи.

— Я народилась у заїзді! Мама вмерла, як я була маленька. Бабуня хвора... А невільників маємо всього п'ять. То ж треба було помагати таткові.

— А як звешся?

— Гелене! — прозвучала відповідь. Ми — греки.

— А греки, греки — ствердила баба. — І кожна старша донька в нашому роді зветься Гелене, як наша славна прапрабабуня, базиліса Гелене, гагія³⁾ Гелене! — додала гордовито. — Та ж сама, що знайшла й перевезла до Царгороду⁴⁾ Чесний Хрест Христов. А як же ж, а як же ж!... З нашого вона роду, — притакнула поважно.

Вказала палицею на почот княгині Ольги:

— Так, як вас сьогодні внучка моя зустріла тут у цьому ж таки заїзді, молоденька Гелене славного пана — патриція Констанція Хлора, що потім базілевсом став і батьком боголюбивого Константина, що його Великим назвали...

Великі, чорні очі бабуні загорілись молодечим вогнем, пооране зморшками, темне, як візантійська ікона, обличчя оживилось. І, раз почавши говорити на улюблену свою тему, стара вже не могла затриматись.

Та ж княгиня і не думала її спиняти. Навпаки, рухом звеліла дівчатам свого почоту при-

3) Базиліса — королева; гагія — свята.

4) Власне не до Царгороду, бо до нього переніс столицю Константин, син святої Олени, вона перевезла хрест до Риму.

сунути ближче до себе сільський стілець і посадовити на нього бабусю.

— Я чула, — озвалась княгиня, заховаючи стару до оповідання, — що гагія — вимовила по грецькому наймення святої Олени, — була королівною з далеких островів...⁵⁾

— Та де! — махнула своєю черешневою палицею стара шинкаря. — То тільки вигадали, щоб не ганьбила цезарського престолу дівчина з простолюддя! Звідси — стукала ціпком об землю, — звідси була вона. Кажу ж: з нашого роду!

Хитала накритою темно-брунатним покривалом головою. Білі — аж із зеленавим відтінням коси вимотались із згибів домотканої вовняної тканини. І лягли сріблястими смугами на темно гніду туніку, застебнену на шиї великим, бронзовим гудзиком.

Зморщена, вся темно-гніда, з надхненим поглядом живих блискучих очей, бабуся здавалася старою Дріядою, що бачила юність зем-

5) Деякі автори виводять рід св. Олени з королівської родини, що володіла Британією, інші — поміщують таберну, з якої походила св. Олена, в Кападокії, але капітальні гагіографічні твори, як многотомний *Heiligen Lexikon* та Боляндисти стверджують, що св. Олена була родом із Тавриди-Криму.

лі, зістарілась із планетою, але все зложила в своїй пам'яті, як у просторій скрині. Тепер же витягала минуле, як давню одіж прим'яту й злежану. І знов, силою слова, давала їй яскраві, живі барви й первісну форму.

Княгинині очі немов когось шукали в почоті. З гуртка дівчат відокремилась молоденька Чудна, з варязькою невеликою гарфою. Але княгиніна рука затримала Чудну на місці. Орлині ж, сірі Ольжині очі торкнулись поглядом “борзописця” Радгоста, що однаково легко володів мовами варязькою, грецькою і руською, так само, як і стилосом. Обов'язком Радгостовим було записувати все цікаве, що здибається в подорожі. Радгост сів на шкуратяну подушку, що раб поклав у княгиніних ніг, і приправив тоненькі таблички.

Бабка ж, радіючи, що слухає її таке зачне панство, лила гірським потоком свої улюблені мрії, переплетені з казкою давно-минулої бувальщини.

— Гей! Високо-високо, з убогої таберни аж на цезарський трон сягнула Гелене! Та ж швидко впізнала, що сльозами-риданнями рясніш, як перлами-самоцвітами обсіпані володарські вінці... Чого тільки не спробували пишні пани, щоб зіпхнути з престолу “шинка-

рівну”! Таж цнотлива була, хоч і поганка ще тоді, красуня Августи. Дружину свого, славного Констанція, вірно любила. То ж лише погордливим мовчанням відповідала на залицяння, що на них її, мов ту рибку на вудку, ловили. Спробували й хитрощами двірськими, лукавими радами, обплести її. І на те не пішла. То ж вичекали дворяни, аж прив’яла свіжа, гірська краса Августина. Найстаршому — Константинові, а всіх трое синів мала, сімнадцять минуло вже. Гелені ж — поверх тридцятки уже ішло.

І почали отруйну працю гадючі язики. Мовляв: Стайнею заносить від Августи! Не вдіють нічого зацні пахощі та аромати, жадні купелі запашні не помагають. Сказано ж бо: Доля її “*de stercore levavit ad regnum*”⁶⁾ з гною до престолу піднесла! Сам же Констанції тоді⁷⁾ співцезарем — разом із божеським Геркулом був.

І доти гадюками зависливими сичали, доки не отруїли серця Констанцієвого. Муж — є муж! А коли ще й поганин... Махнула стара, мов крилом, широким рукавом.

6) У св. Амврозія.

7) 292. Св. Олені могло тоді бути 34-35 літ.

Звук дерев'яних дзвіночків вплився сільським супроводом до слів старої. Внучка Гелене подоїла корів і кульгавий невільник вигонив їх на пасовище, лишивши догляд над печенею невільниці в смагастій туніці.

— І “милостиво відпустив” Констанцій Хлор свою дружину, щоб узяти собі рівну родом — і молодшу — продовжувала бабуня.

Гелені ж призначено на життя місто — Тревір. Слушний палац їй дали, служебництва доволі, і варту почотну — все, як “удові Августі”! Дарма, що живого чоловіка жінкою була... І синам не заборонили до неї голоситися. Особливо ж Константин — у цезарському війську він був, — часто матір відвідував. Та ж Гелене добре знала, чим є те щастя, що від людей іде!... І до мудрости занурилась. У ній собі розраду-потішення шукала. —

Замислилась Ольга, стареньку слухаючи. Власна її тяжка вдовська доля віджила в пам'яті. Чи ж не довелось і їй боронитись і від залицянь лукавих, і від хитрощів, сплетених мов тенета на звіря лісового?...

— Ой, не легка, не легка ти доле вдовська!...

І перед духовим Ольжиним зором не слова старої шинкарки барвисту казку плетуть, — а живі образи встають-творюються.

І близька їй, “наймудрішій із жон” ця володарка розвінчана, вдовиця при мужі живому... Як сестра, як подруга їй близька...

Стигне на столі соковита печеня до смаку часником приправлена. Відсунула Ольга срібну таріль, що отрок перед нею поставив. Як же бо княгині в подорожі без начиння свого бути? Тільки знак дала рукою, самоцвітами обсипаю:

— Призволяйтесь, — мовляв, — мене ж принукою не томить!

Не стіл накритий, не дворян своїх споживаючих сільське погощення бачить Ольга — а ранок далекий... у Треврі!

На терасі палацу свого поважна матрона — немов юнак запальний, із мудрости книжної, як із криниці бездонної, спрагу душі своєї втішує. Схилилась над сувоями... Анаксагор, Платон, Геракліт — її товариство! І Сенека, як діамант твердий, як діамант — ясний та прозорий... Ось і Марк Аврелій, філософ, що не тільки справедливисть, але й обов'язок за правило собі постановив...

Ясніє небо над Августою-Гелене. Блідне на зеленавому тлі його втомлена ніччю недрімною лямада. А самітня Августа дівочі роки — щастя свого роки — згадує... Хто ж бо

може бачити юний ранок, на ранок власного життя не згадавши?

Босою дівчинкою, в полинялій хламидці, приносить Гелене хатнім богам галузки щойно розцвілих мигдалів...

Дорослою дівчиною-красунею вішає зелені вінки — Німфам — у дар! на віті найгарніших дерев коло батьківської оселі...

Чи ж не ходила так ранком і сама Ольга до посвятного гаю, з квітами Ладі? Медом кроплючи камінь вітварний, долі собі закликаючи:

— Дай щастя-долі, Ладо — богине ласкава! —

Чи ж не приносила Ольга колосу повного світлому — Ясові, за врожай та за мир дякуючи?

І як тіні, — здалека — всміхаються Ользі і Перун срібновусий, промінням увінчаний Хорс, і Мокошь — богиня глибин водних, латтям заквітчана...

Ах, боги! Що їм сум самотньої старости! Їм, що не відають відцвітання ні безсилового наближення до невідворотного гробу? Тішаться вони з крові офір у вічно ясній лазурі!

І... безсилі змінити шляхи Долі, що й над ними панує... Так само, як Ольга сама, стала

шукати і та — далека й раптом така близька Гелене, — іншої незнаной мудрости, міцніщою за Долю непереможну.

Але відстрашили Августу-самотарку містерії Мітри й Діоніса кров'ю окроплені. Не знайшла в Геленіному серці ні Мати Ізида, ні Добра Богиня, ні Аттіс, сирійським жінкам такий милий.

І зацікавилась листами Павла з Тарсу. Правда ця Одисея, повна небезпек, цікавіщою за Гомерову видалась. Шукаючи за подібними ж творами, натрапила на описані лікарем Лукою дивні події й життя Того, Хто будучи “царського роду”, вибрав собі скромний титул “сина теслі”...

— Та це ж — віра рабів! Найнижчих серед людства! — знизував раменами блискучий цезарський старшина Константин, дивуючись зацікавленням матері.³⁾

А мати підносила ясний, як гірське джерело, зір і спокійна, без терпкості й образи відповідала:

— А чим же є я сама? *De stercore levavit me Fatum ad regnum...*

Однак замислилась Гелене-Августа: чи ж дійсно лише ті найубогіщі ішли за Ісусом На-

3) Константин охрестився лише перед смертю.

заретським? Таки ж жінка Хузова була “зоста” придворна матрона! А Вероніка, що виховувала цезаря Тиберія? А Маріям із Магдалі? Гетера? Так, але ж була це “семи бісами” оплутана жінка. Тобто: Венерою-Афродитою одержима. Майно ж мала вона — княже, від батька Теофіла, арматора кораблів, та матері — мілетянки, що володіла торгівлею пурпуром у Тірі. Освітою ж Маріям із Магдалі — дорівнювала александрійському філософові.

Чи ж не твердять⁹⁾, що Бар-Толомей був нащадком володарів Єгипту — Птолемеїв?

А “рибалка” Петро?... Чи ж тільки вбогий рибалка? Чи володів рибними ловами, човнами й кораблями, а ловив сам, разом зі своїми людьми, як добрий господар, що до всього сам прикладав руку...

Бо як би Флак, цезарів легат, сватав¹⁰⁾ доньку звичайного рибалки — Петронілу?

Плебейку не сватають. Гелене-шинкарівна це добре знає! Їй тільки розказують:

— Беру тебе за жінку! — якщо припала їй на долю така честь: жінкою шлюбною бути, не конкубіною.

⁹⁾ Цієї думки тримається у своїх творах св. Тереза з Авілі.

¹⁰⁾ Історично.

— І що ти знаходиш у цьому жидівстві?
— погордливо усміхається материним студіям
Константин.

Та ж хитає головою учениця філософів:

— Якщо Ісус, Син Бога Предвічного, як
же може Він належати до якогось народу?
Логос не може бути ні греком, ні фенікіяни-
ном, ні жидом! Він є Той, Хто є, був і буде!
Бог є понад народами, як небо понад землею.
Не може Сотворитель бути створеним!

— Але ж народився Він жидом! — не від-
ступає Константин.

— Певно для того, щоб дати тим доказ:
принизити Бога ніщо не може. Промінь світла
лишається “світлом від світла”, хоч би й від-
бивався в багnistій калюжі. Найнижчий стан
людський вибрав Він собі, як вибрав і смерть
найганебніщу, щоб цим ствердити: людське
Бога не принизить...

— І дві мети постановила собі Августа-
Гелене, — розгоняють Ольжині мрії слова
старої шинкарки — здобути з землі, де було
зганоблено Бога — Відкупителя Святий Хрест.
Увільнивши ж від переслідувань віру Христову
— принести її до рідного краю.

Першої мети досягла. Десять літ до повної
сотки бракувало Гелені, коли дісталась до

Єрусалиму — продовжує казку правдиву старечий голос. — Була приявна сама при руйнуванню поганського храму Венери, що римський цезар¹¹⁾ на висміх “галилеям” звелів поставити. Не відступала ні перед утомою, ні перед спекою палестинського літа, просяклого розпеченим порохом. І таки привезла до Царгороду Святий Хрест виповнена днями Августа. З сина ж Константина, тоді ще поганина, взяла обітницю, що нікого й ніколи не скарає хресною смертю¹²⁾... Ну, а другої мети не доп’яла: за пізно взялася. І віру Христову до рідного краю не принесла... за пізно було!...

Захитала головою, як сумна верба над водою верховіттям, ветха днями шинкарка. І замовкла, занурившись в думи без образів і без слів...

Ольга встала — струнка, як колюмна святині. Гарна у зрілому віку своєму, як дозріла, багата плодом, осінь. Дворяни, поділившись по сніданню на гуртки, відпочивали після прикрого, цілонічного коливання по розгойданому морі.

Над горіхом, виблискуючи сяючими біллю

11) Адріан.

12) Історично: Константин Великий скасував смертну кару розпинанням.

крилами, кружляли голуби. З заднього двору, де пси мирно мовчали, розкочувалось куд-кудакання курей. Його ж переривав — згуком мідяної букцини¹³⁾ — півнячий спів.

У холодку, біля криниці, накритої облетьним винною ревою дахом, обсадженої барбарисами облитими ніжним ароматом золотого квіття, Чудна — скальд¹⁴⁾ тихенько перебирала струни своєї гарфи. Її ж гру, приглушеним, ледве чутним хором, відтіняли свіжі, молоді голоси.

Гелене, юна шинкарівна, з ясним поглядом, якого не засліпити жадній цезарській славі, прислухалась до незнайомого, привабливого співу, спершись на пів-розвалену стіну овочевого саду.

В стайнях пирхали коні. Рабиня у смугастій туніці, скидала з горища запашне, гірське сіно...

А стара шинкарка, як постаріла разом із Землею Дріяда, самотня в мріях і в думках своїх, хитала білою головою повторюючи безсило:

— Запізно!... Запізно!...

Лише байдужий до радісного ранку сидів

13) букцина — римська мідяна військова сурма.

14) скальд — норманський співак.

перухою “борзописець”, як статуя Уваги...

Княгиня Ольга скинула з шиї важкий, золотий ланцюг із порожнім медаліоном-ковчезцем, приправленим на найдорогоцінніший дар базилевса: частину Чесного Хреста, що мала одержати по охрещенню. І одягла золоту оздобу на шию старій шинкарці.

— Покищо візьми порожній. Повертаючи ж із Царгороду, — поділюся з тобою частинкою святого хреста, що належить тобі — як спадщина по святій твоїй прабабуні...

Відступила було від онімілої бабусі і знов обернулась.

— Друга мета Августи-Гелене буде також досягнена — промовила, поклавши правицю на груди, немов присягала:

— Віру Христову принесе на Тавриду і на Русь-Україну таки Гелене. Її бо наймення прийму в святому хрещенні...

“МОН САЛЬВАТ”¹⁾

(Катальонська легенда)

“...стародавню ж статую Пресвятої Діви Монсератської укрито в гірських схованках, як у часи маврів...”

(Із часописів 1937 року).

“...Що ж Аль Кораном заборонено поклонятися людським подобам, тому ухвалено: зображення Ум-Маріям²⁾ спалити. На місці ж її храму поставити святиню Єдиного, Вічного і Всемогутнього — наймення Його нехай буде благословенне.”

Урядовець-мавр скінчив читання декрету. Пройшов між християнами спокійний, без охорони й без зброї. Переможці були певні:

1) Мон Сальват, або Мон-серат — “Гора Спасення” — в горах Піренеях, де нібито переховується чаша св. Граля.

2) Ум-Маріям — це “Чорна Марія”, назва, яку давали маври св. Діви Монсератській.

переможені приймуть усе без суперечок.

Хвилину тривала мертва мовчанка. Раптом загату тиші прорізав гострий жіночий зойк. І повинню полився плач у Божому Храмі.

— Мати Свята! Рятуй нас! — вирвалося голосне ридання і втопилось у загальному плачі.

— “Нас!”... “Нас”... не святощі не віру... а “нас”! — хитнулось серце в старого єпископа, Дом³⁾ Педра. І небесними громами впало з проповідальниці терпке — як і всяка гострота, — слово. Чернець-бенедиктин метав блискавками, слова аж підкидали його ветхим тілом похилим. Та очі “пастви” боязко оглядались, як оглядаються люди по громовому ударі. І ті погляди тягли назад до дверей: одиниці й менші гуртки нестримно посувались до виходу.

Що ж... добре старому ченцеві, що його вже обіймає смерть! У нього — ні родини, ні майна. А хто ж, у цей час, має певність і в приятелі? Навіть у братові рідному? Хто впізнає маврського шпики-перекинчика, — тут, у церкві?... Видима річ: Як же без них? А

³⁾ Дом (не Дон!) це скорочення на “Домінус”, титул бенедектинських отців.

карають? Тільки ж тих, хто без потреби з ними сперечається!

Дом Педро скінчив своє слово в порожній церкві. Залишився тільки єдиний слухач: молодий лицар Евригон. Стояв навколішки перед статуєю Богоматері, вирізбленою евангелистом Лукою з темного дерева. — Аж здалека, — хто знає з яких країн, — привіз її сюди св. апостол Яків... І єдину в світі правдиву подобу Пресвятої Діви віддати на поталу невірним?.. Ні, ні! Цього не може бути! Чуда! Мати Пресвята! — не для нас! — Для Дитятка Твого треба чуда: захорони Його!

Молитви юного лицаря перервали вояки. Простували до єпископа Дом Педра. Чемно поклонилися йому. Написано ж бо Пророком: — “Імана¹⁾ шануй, хоч ворожого: Богові бо Єдиному він служить.”

— Бунтівничі слова твої, християнський імане, мусять потягнути за собою кару. Вірний ти вірі своїй: згориш же завтра разом зі своєю святинею.

А маврський старшина оглянув струнку поstattь юнака Евригона і промовив: — Якщо виречешся блудів своїх — знайдеш ласку

¹⁾ Іман — по маврському: священник.

перед обличчям володаревим: вояком його можеш стати.

Евригонова рука сягнула до меча. Але вхопила тільки повітря: християнам, хочби й лицарського роду, заборонено було носити зброю...

— Перекажу твою відповідь володареві — посміхнувся мавр і заграв вусом. — Залиши-ся тут. Може твоя Свята не дозволить згоріти в вогні твоєму вогняному серцю!

Застогнали тяжкі великі церковні двері, і замкнулися востанне, навіки.

— Початок чуда, сину мій! — промовив чернець-єпископ. — Пресвята Діва післала тебе! Могутні твої молоді м'язи, і може вдвох підважимо камінь. Тоді ж, як за Іродових часів, “узавши дитину й матір його”, сховаємо їх, доки не виповниться час...

— Боже! Меч вложи в цю руку! — підніс угору правицю Евригон.

— Марний меч, сину, де вже не доходить слово до душі!

— Ніколи не марний меч, Отче! Навіть і там, де слова марні, він буде звеніти!

Ченцеві очі блиснули вогником. Дом Педро скрився в ризниці-захристії, а за хвилину схо-

див уже сходиками до нави. В його руках був стародавній толедський меч.

— Візьми! Належав він “непереможному” Дон Рамірові II, тому самому, сину, що ішов у бій “із невеликою кількістю людей, бо більше не мав їх”,⁵⁾ і здобув Мадрид “з допомогою Провидіння Божого”.

Лицар поцілував хрест дорогоцінного держака й сині відблиски блискучого леза. Обережно зняли з постументу статую Пречистої Діви. Була легка напрочуд. Дерево, з якого її вирізьблено, вислохло на перець. Обгорнули найдорожчими ризами й почали підносити камінь-ляду, що закривав таємний вхід — так говорилося здавна! — підземну крипту-гробницю ченців. Тяжка була кам'яна плита. Та велика сила молодих м'язів і безмежне завзяття палкого духа перемоги.

— Візьми, сину, свічі й ліхтар... ітимеш зі мною мовчки, бо ж понесу Святі Тайни...

Взяв Евригон ліхтар, свічі, перев'язані ременем, перекинув на плече — як дроворуби несуть дрова — взяв на руки статую св. Діви, і почали спускатися до крипти. Слизькі від вогкості сходи вели додолу й додолу. Немов

⁵⁾ За “Хронікою” Дон Хуан Мігуеля.

до осередка землі вели. Нарешті хідник розширився, став рівний.

Тьмяне світло свічки в руках єпископа облизувало стіни підземелля, що виглядало як велика миска: вузьке внизу й широке нагорі. Підземний шлях розгалужувався: широка шия вела просто мов тунель, вузька мала сходи нагору.

Чернець вибрав вузький шлях. За недовгий час хідник став рівний і широкий. Тоді єпископ обережно поставив свою святую ношу — “капсу” із Святими Дарами — на виступ у стіні, оперши її, як поставлений образ, до скелі. Взяв у лицаря ще свічку. Застромив світло в залізні кільця, що були в стіні. Світляні промінчики впали на залізні, поржавілі підйоми. Єпископ молився, в Евригонове вухо падало тихе шепотіння: — Ти бо Єдиний непомильний!.. Ти бо Єдиний непомильний!

По цих словах чернець підводив то одну, то другу підйому... Евригон почув у кам'яній місці, що була під ними, дзюрчання води. За мить, — і нестримний шум водопаду заглушив брязкіт і скрипіння залізних підойм. Було чути, як у темряву бурхливими потоками гнала вода. З різким скреготом зачинились долині важкі залізні шлюзи. Лицар зрозумів:

чернець затопив хідник, а з кам'яної й найглибшої залі зробив озеро...

Невдовзі в хіднику потягло свіжим повітрям. Здалека замерехтіло бліде, блакитне світло. Ось і вихід. У долині глибоке провалля. Перед очима — зубчастим, довгим силуетом стоять гострі — мов велетенська пила — нерівні скелі. Здіймаються до неба, виростають одна з одною... А за ними — бліда запона місячного сяйва... Барсельона — далеко, і не видно її⁶⁾...

Втікачі почали креслити провалля стежками-серпентинами, аж вийшли на ширший шлях. Не стримувались, не відпочивали. Тільки перед світанком спинив їх на мить дзвінкий ослячий крок у лункій тиші: був рівний і спокійний. Безпечний їздець дрімав у сідлі. У щілині між скелями показався білий плащ маврського вояка. Вузеньким клесом в'ється доріжка над прірвою. Сховатись нема де. Відступити? Хіба тільки в смерть! Над стежкою — стрімка скеля.

Евригон обережно спускає на землю святий тягар, поспішно робить кілька кроків уперед і влипає в заглибину скелі.

⁶⁾ Перша святиня в честь Пресв. Діви Монсератської була в місті Барсельоні.

Ось вихилилася біля нього голова білого ослика. Ліва лицарева рука вже тримає його за храпи. Права блиснула в повітрі. Їздець на мить розкинув руки під своїм білим плащем і, мов лунь-птиця, — без крику й без стогону шугнув у провалля.

Чернець спустив очі: — Людина?... Ні, ворог народу й віри... Твій суд, Боже!

Мовчки примістили на сідлі святу статую. Прикрили її ризами і подалися вгору. Все вгору!

Не оглядались: у прірві бо — смерть, у долинах — неволя. А в небі — саме над шпилем Мон Сальватор⁷⁾ — світила велика, ранішня зоря. — Одинока і ясна...

Таємні гори Монсальватські, загадкові стежки до них... А в тих горах сховано Святиню Велику: Святий Граль. Майстерну чашу з пречистою Кров'ю Христовою... Тут знайдеться і певна схованка для Святої Діви й Дитятка Ісуса.

Евригонові здається, що душа розкрила широкі, мідні крила. І рветься — вільно! в без-

7) Мон Сальват — “Гора Спасіння” — по другому боці Піренеїв, напроти Мон Серату. Зчасом мешканці Піренеїв дають цю назву і Мон Сератові.

межні простори, в ті, що поза світом, поза стражданням, неволею, небезпеками, болем і кривдами....

Зникає бо світ для того, хто наближується до святого Граля. Але ж і той зникає для світу, хто йде до святої чаші: від тієї ночі ніхто більше зі смертних не бачив ані лицаря Евригона, ні єпископа Дом Педра. Не бачив також і дерев'яної постаті Пресвятої Діви Монсератської, вирізьбленої святим Апостолом Лукою...

**
*

Вранці ляг у попелі барсельонський храм Богоматері. Ворог був певен, що згоріла в ньому і свята статуя “Ум-Маріям” — і ветхий чернець із лицарем юнаком.

А в горах розповідали: пастухи бачили чудо!

— Пречиста Діва тікала до Єгипту!.. Як за царя Ірода! Старенький, сивий, похилений святий Йосиф провадив білого ослика. Зоря вифлеємська світила їм, — указувала путь. А за ними — виблискуючи мечем, — ішов, охороняючи святу Родину, — архангел Михаїл... Ні! Не взяти Іродові Святої Діви з Дитятком!..

І минали століття, зростало забуття покоління за поколіннями.

На місце старих приходили нові пастухи.

Як і перед тисяччю літ, грілись вони біля багаття та дивились на ясні зорі...

Що незмінне в житті?

— Ясні зорі на небі та вбогі пастухи на землі.

І знову те саме: догоряє багаття... нема більше хмизу... З'їли хліб... Навколо — лише ніч безпросвітня!

І знову — як завжди: у темряві світає! Чи мариться лише? Може сниться?.. А світло дужчає...

— Вогонь!... Може там мають і хліб?

І приваблені чарівним словом “хліб”, пішли до світла.

У темній скелі — ясна печера. А в ній — Свята Діва сидить. З обличчя темна, як мешканці гір, у шатах сяйливих — як мешканці неба. Святу Дитину на колінах тримає. А Ісусик рученьки простягає, голосочком срібним кличе: — Ідіть до мене, ви всі, змучені, обтяжені, голодні...

Біля Дитини молиться святий пустинник — похилий, увесь прозорий — камінь скелі крізь нього видно.

А обіч, опершись на блискучий, незаржавілий меч, — чекає лицар...

І знову, як раніш, — пастухи падають на

обличчя свої, кланяються чуду. І несуть у долину радісну вість: — Моліться: в горах святитель! Очікує вождь! І Мати Божа в зоряному вінку повернулася з Єгипту... Йде спасіння з Мон-Сальватора, де сховано Слово і Меч...

**
*

Доки ж серце скель милосердніше, як серця людські?

Доки ж треба горам скривати від людей — Дитину Святу й Матір її?...

**Відновлене Українське Видавництво
“ДОБРА КНИЖКА”**

видало вже на еміграції як свої дальші випуски:

Випуск число	Назва	Ціна в долярах
133	Голос Ісуса до українського емігранта вичерп	
134	Коструба, Теофіл: Віра наших предків	вичерп
135, 137, 139	“Життя і Слово” — кварталник для релігії й культури — ч. 1-4	4.00
	в переплеті	7.00
136	Котен, Роберт: Сьогочасна молодь ..	вичерп
138	Меріям-Лужницький, Григор: Посол до Бога — історичний фактомонтаж	0.75
140	Плюс, Равль: Назустріч життю	0.75
141	Брадович, М.; Одна Нація, Одна Церква	0.75
142	Молодецький, Володимир: У бою під Бродами	0.25
143	Мох, Олександр: Теофіл Коструба — життєпис світлої людини	0.25
144	Мозіль, Юрій: У таборі смерти — спомини з концентраційного табору	1.00
145	Календарець на 1953 рік	
146	Мозіль, Юрій: Кризь залізну занавісу	1.00
147	Королева, Наталена: Подорожній — легенди	0.50
148	Мох, Олександр: Книжки і люди — літературні нариси, серія друга	1.00
149	Св. Письмо Старого Завіту: Книга Товит у перекладі о. дра Володимира Дзьоби	0.50
150	Коструба, Теофіл: Нариси з історії України	

друкується

ДАЛЬШІ ВИПУСКИ В ПІДГОТОВІ.

ВСІ ПОПЕРЕДНІ ЦІНИ НЕ ВАЖНІ.

Замовляти на адресу:

Alexander Moch

286 Lisgar St. — Toronto, Ont.